

ارمنستان و سلوکیان

• حسین کیان‌راد

با ورود مسیحیت به ارمنستان، گرایش به تاریخ‌نگاری و ثبت رخدادها نزد ارمنیان رواج یافت. امروزه به یاری نوشته‌های مورخانی چون آگاتانژ، لازار فارابی، موسی خورنی، یغیشه، سبئوس و... است که می‌توان صفحاتی از تاریخ باستانی این سرزمین و برخی ملل مجاور آن را ورق زد.

کتاب **ارمنستان و سلوکیان**، پژوهشی است که سعی دارد با بررسی آثار مورخان یونان و روم و مقایسه آنها با نوشته‌های منابع ارمنی، به مناسبات میان ارمنستان و دولت سلوکیان از پیدایش این دولت (پایان سده چهارم پیش از میلاد) تا اضمحلال آن (اواسط سده اول پیش از میلاد) بپردازد.

متن اصلی کتاب به زبان ارمنی است که در سال ۱۹۷۹ میلادی از سوی «انستیتیوی تاریخ آکادمی علوم ارمنستان شوروی» منتشر گردیده است.

بانو **الچیبگیان** در پیشگفتار کتاب، منابع مورد استفاده خود را نام برده و معرفی مختصری از آنها ارائه می‌دهد. وی آگاهی‌های مربوط به ارمنستان را از لابه‌لای یادداشت‌های مورخان یونانی و رومی که به نگارش تاریخ روم، سلوکیان، بطلمیوسیان مصر و کشورهای یونانی‌نشین آسیای صغیر پرداخته‌اند، بیرون کشیده است.

از معروفترین این مورخان می‌توان به **فلاویوس آریانوس**، **کونیتوس کوریتوس**، **پولیبیوس**، **دیودور سیسیلی**، **استرابون**، **یوسف فلاویوس**، **پلوتارک**، **پمپئوس تروگوس**، و **دیون کاسیوس** اشاره کرد.

نویسنده، نوشته‌های تاریخ‌نگاران ارمنی به ویژه **موسی خورنی** و همچنین اطلاعات به دست آمده از سنگ نوشته‌ها را مکمل نوشته‌های مورخان یونانی و رومی می‌داند و خود اذعان می‌دارد که در بین منابع ارمنی سده‌های میانه از کتاب **تاریخ ارمنیان اثر موسی خورنی** و **تاریخ ارمنیان نوشته پایوستوس بوزاند**، سود بیشتری برده است.

کتاب حاضر پس از پیشگفتار، از سه بخش تشکیل می‌شود:

۱- ارمنستان و سلوکیان در سده‌های چهارم تا سوم پیش از میلاد

در این بخش نویسنده به گونه‌ای گذرا دولت باستانی ارمنیان را از زمان پیدایش آن، اداره‌اش توسط دودمان «برواندونیان» و حوادث مربوط به آن زمان را مورد بررسی قرار داده است. نویسنده، عصر باستانی تاریخ ارمنستان را به سه مرحله تقسیم می‌کند: نخست از پیدایش تا بنیانگذاری دولت‌هخامنشی، دوم تبدیل شدن به یک شهریان‌نشین هخامنشی و سوم دستیابی به آزادی و استقلال پس از برافتادن امپراتوری هخامنشی.

لشکرکشی **اسکندر**، جنگ‌های جانشینان وی، پیدایش دولت سلوکی و اوضاع ارمنستان مقارن این دوره، همچنین شورش‌های شرق ایران (باکتریای پارت) از دیگر مطالب بخش یکم کتاب است. یکی از مسائلی که نویسنده در این بخش بر آن تأکید دارد، حفظ استقلال سرزمین ارمنستان پس از فروپاشی دولت هخامنشی است. وی با توجه به مسیر لشکرکشی اسکندر و ورود مقدونیان به داخل فلات ایران، نتیجه می‌گیرد که مهاجمان غربی هیچ‌گاه ارمنستان را تصرف نکرده‌اند. به عقیده نویسنده کتاب این استقلال تا دوره **آنتیوکوس سوم** سلوکی بر جای مانده و تنها در این زمان است که سلوکیان موفق به فتح ارمنستان شده‌اند. دلیل دیگر وی این است که هر وقت **آریان نیکومدی** در کتابش به سرزمین‌های گشوده شده توسط اسکندر اشاره دارد، نامی از ارمنستان نمی‌برد. اما در جایی دیگر وقتی همین آریان

- ارمنستان و سلوکیان
- تألیف: ژاسمن الچیبگیان
- ترجمه: گارون سارکسیان
- ناشر: ناگیری، تهران، ۱۳۸۲، ۱۶۰ ص، ۱۸۰۰ تومان
- شابک: X-۵۷-۶۴۷۹-۹۶۴

کتاب «ارمنستان و سلوکیان» جزو معدود پژوهش‌های مستقل در زمینه روابط ارمنستان و سلوکیان محسوب می‌شود و مطالب آن به جهت ارائه تصویری مختصر و مفید از این مناسبات دوپست و پنجاه ساله قابل توجه است

از شخصی به نام **میترانس** سخن می‌گوید که اسکندر او را به شهر بانی ارمنستان می‌فرستد، نویسنده این سخن را غیر قابل قبول می‌داند و معتقد است که در اینجا منظور از ارمنستان تنها سرزمین ارمن کوچک است.

۲- ارمنستان و سلوکیان در سده دوم پیش از میلاد

بخش دوم کتاب با شکست **آنتیوکوس سوم** از رومیان در نبرد «مگنسیا» (۱۹۰ پ.م) آغاز می‌شود که پیامد آن رهایی ارمنستان از سلطه سلوکیان است. این اعلام استقلال با شورش دو سردار ارمنی به نام‌های آرتاشس و زاره صورت گرفت. آرتاشس یکم نخستین کسی است که در راه یکپارچه ساختن دولت‌های ارمنی و سرزمین‌های ارمنی زبان فلات ارمنستان گام برداشت. وی که زبان آرامی را جایگزین زبان یونانی - زبان دیوانخانه دولتی - نمود، درسنگ‌نوشته‌ای خود را از تبار یرواندونیان و هخامنشیان می‌داند. زیرا که یرواندونیان خود را از نسل هخامنشیان می‌شمردند.

در این بخش همچنین به قدرت‌گیری پارت‌ها و نخستین درگیری‌های آنها با سلوکیان اشاره شده است. در سده سوم پیش از میلاد عنصر سیاسی تازه‌ای به نام پارت‌ها آرایش نوینی از نیروها را در آسیای مقدم پدید آورد. به اعتقاد نویسنده، گسترش درگیری پارت‌ها و سلوکیان، هم بر تاریخ آسیای مقدم و هم بر رشد روابط ارمنیان و سلوکیان مؤثر بوده است. زیرا به طور طبیعی در این شرایط ارمنستان از دست‌اندازی سلوکیان در امان می‌ماند. به هر حال موقعیت جغرافیایی این منطقه هیچ‌گاه ارمنستان را به طور کامل از صحنه دور نمی‌داشت و به زودی شاهدیم که ستیز ارمنیان و سلوکیان جای خود را به ستیز میان ارمنیان و پارتیان داد. در واقع حمله پارت‌ها به ارمنستان آغاز این درگیری‌ها بود. نویسنده با بررسی منابع یونانی و رومی و مقایسه آنها با یکدیگر، چنین نتیجه می‌گیرد که نخستین حمله پارت‌ها به ارمنستان باید در زمان **مهرداد اول** پارتی (۱۴۰ پ.م) و مقارن با حکومت **آرتاوازد** در ارمنستان رخ داده باشد؛ نه چنانکه بیشتر منابع آن را به عصر **مهرداد دوم** نسبت می‌دهند. **الچیبگیان** در این مورد به پیشگفتار کتاب **پمپئوس تروگوس** استناد می‌کند که متنی اصلی است و آن را در مقایسه با خلاصه همین کتاب* که توسط **یوستینیوس** صورت گرفته و در این رابطه نظری مخالف را ارائه کرده، برحق می‌داند.

۳- ارمنستان و سلوکیان در سده اول پیش از میلاد

نویسنده در این بخش به پادشاهی **تیگران**، کشورگشایی‌های او و روابطش با سلوکیان و پارت‌ها پرداخته است. دوران **تیگران (دوم)** دوران نیرومندی ارمنستان است. سیاست‌های **تیگران دوم**، گسترش روابط ارمنیان و سلوکیان به ویژه در سی سال نخست سده اول پیش

از میلاد را به دنبال داشت. **تیگران** در زمان حکومت پدرش (**تیگران اول**)، مدتی به عنوان **گروگان** نزد پارت‌ها به سر برد و گویا پس از آن با کمک نظامی آنها به قدرت رسید و در عوض هفتاد جلگه به پارت‌ها واگذار کرد. استواری روابط پارتیان با ارمنستان عصر **تیگران** به واسطه ازدواج **مهرداد دوم** و **آریازاده (آوتوما)**، دختر **تیگران**، افزون‌تر گردید. نبردهای **تیگران دوم** با همسایگانش، عمده مطالب این بخش را تشکیل می‌دهد. **پیمان صلح و اتحاد** او با **مهرداد ششم (اوپاتور)**، فرمانروای نیرومند دولت پونت و درگیری‌های میان رومیان و مهرداد، به **تیگران** این فرصت را داد تا به کاپادوکیه بتازد و آنجا را تصرف کند. از طرفی رقابت‌های داخلی پارتیان برای دستیابی به قدرت (میان **مهرداد دوم** و **گودرز**) باعث شد تا **تیگران** پس از مرگ **مهرداد دوم** و رهایی یافتن از پابندی به وظیفه خویشاوندی به دولت اشکانی نیز حمله کند و هفتاد جلگه پیشین را بازپس گیرد. وی همچنین ماد آتروپاتن را تصرف کرد و کاخ پادشاهی اکباتان را به آتش کشید.

در ادامه این بخش به تصرف مناطقی چون **نصیبین**، **ادسا**، **میانرودان**، **کوماگنه**، **سوریه**، **فینیقیه**، شهرهای بزرگ سلوکی از جمله **انطاکیه**، **دمشق**، **بیروت**، **امیسا (حمص)** و سرانجام برافتادن پادشاهی سلوکیان به دست **تیگران** و سیاست وی در سرزمین‌های مفتوحه اشاره شده است.

در بررسی فتوحات **تیگران**، نویسنده علاوه بر گزارش‌های مورخان بر پژوهش‌های سکه‌شناسی نیز تکیه دارد، زیرا رونق بازرگانی و رواج سکه‌های **تیگران دوم** از ویژگی‌های مهم این دوره به شمار می‌رود. بخش پایانی کتاب، فهرست پادشاهان سلسله‌هایی چون **یرواندونیان**، **آرتاشسیان**، **هخامنشیان**، **سلوکیان**، **پادشاهان پونت**، **کاپادوکیه** و **کوناگنه** را شامل می‌شود که از افزوده‌های مترجم محترم است. کتاب حاضر از جمله معدود پژوهش‌های مستقل در زمینه روابط ارمنستان و سلوکیان محسوب می‌شود و مطالب کتاب به جهت ارائه تصویری مختصر و مفید از این مناسبات دویست و پنجاه ساله، قابل توجه است.

پی‌نوشت:

* اثر **چهل و چهار** جلدی **پمپئوس تروگوس**، از تاریخ‌نگاران دوران هلنی، با عنوان «**ἱστορίαι ἑλληνικαί**»، امروزه از راه خلاصه این کتاب که توسط **یوستینیوس** (مورخ سده دوم یا سوم م) صورت گرفته، به دست ما رسیده است. این خلاصه بسیار آشفته است و تنها پیشگفتار کتاب نزد **یوستینیوس** دست نخورده باقی مانده است.

بانو **الچیبگیان** در کتاب **ارمنستان و سلوکیان**، **آگاهی‌های مربوط به ارمنستان را از لابلای یادداشت‌های مورخان یونانی و رومی که به نگارش تاریخ روم، سلوکیان، بطلمیوسیان مصر و کشورهای یونانی نشین آسیای صغیر پرداخته‌اند، بیرون کشیده است**

آرتاشس یکم نخستین کسی است که در راه یکپارچه ساختن دولت‌های ارمنی و سرزمین‌های ارمنی زبان فلات ارمنستان گام برداشت